

Designing a Professional Ethics Model for Managers based on Religious Sources

ARTICLE INFO

Article Type
Research Article

Authors

Saeedeh Jafari Rad ¹
Masoud Ghorban Hosseini ^{2*}
Zein-Al-Abedin Amini³
Majid Rostami Bashmani ⁴

How to cite this article

Saeedeh Jafari Rad, Masoud Ghorban Hosseini, Zein-Al-Abedin Amini, Majid Rostami Bashmani, Designing a Professional Ethics Model for Managers based on Religious Sources. *Journal of Islamic Life Style Centeredon Health, 2021:5; 63-74*

1. PhD Student, Department of Management, Islamic Azad University, Science and Research Branch, Tehran, Iran.

2. Assistant Professor of Management, Faculty of Islamic Azad University, Saveh Branch, Saveh, Iran (Corresponding Author).

3. Assistant Professor of Management, Faculty of Islamic Azad University, Saveh Branch, Saveh, Iran.

4. Assistant Professor of Management, Faculty of Islamic Azad University, Naragh Branch, Naragh, Iran.

* Correspondence:

Address:

Phone:

Email: mqorban@gmail.com

Article History

Received: 2020/12/16

Accepted: 2021/03/06

ePublished: 2021/03/15

ABSTRACT

Purpose: How to create a suitable environment for subordinate human factors is one of the concerns of efficient managers at different levels, so that they deal with a sense of responsibility for the issues of society and their profession and observe the ethical principles governing them. This research has dealt with the concept of professional ethics, its importance and various dimensions.

Materials and Methods: In this study, first, the factors affecting the design of managers' professional ethics model have been identified through a qualitative method; Then, by collecting ethical propositions effective in improving management by the method of grounded theory and extracting the limits of these propositions from religious sources, an attempt is made to reconcile these cases with the gaps in the management system, which in turn is new and rare.

Findings: Finally, using thematic analysis from religious sources including authentic Shiite verses and hadiths, the model of professional ethics of managers was extracted, which includes 20 virtues and 22 moral vices.

Conclusion: Accurate analysis and accurate conclusion of the collected data and information is the basis for future planning in the organization or in the research community. The findings of this study show that the model extracted from the analysis of the content of religious sources, including the Holy Quran and the narrations of the Infallibles (AS) is much more comprehensive than the examples of model construction based on qualitative interviews.

Keywords: Professional Ethics, Model of Professional Ethics, Moral Virtues, Moral Vices.

طراحی الگوی اخلاق حرفه ای مدیران مبتنی بر منابع

دینی

سعیده جعفری راد^۱

دانشجوی دکتری، گروه مدیریت، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران .

مسعود قربانحسینی^{۲*}

استادیار گروه مدیریت، هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد ساوه، ساوه، ایران (نویسنده مسئول).

زین العابدین امینی^۳

استادیار گروه مدیریت، هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد ساوه، ساوه، ایران.

مجید رستمی بشمنی^۴

استادیار گروه مدیریت، هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد نراق، نراق، ایران.

چکیده

هدف: چگونگی ایجاد بستر مناسب برای عوامل انسانی زیردست یکی از دغدغه‌های مدیران کارآمد در سطوح مختلف است، تا آن‌ها با حس مسئولیت نسبت به مسائل جامعه و حرفه خود برخورد نموده و اصول اخلاقی حاکم بر آن‌ها را رعایت نمایند. این پژوهش به مفهوم اخلاق حرفه‌ای، به اهمیت و ابعاد گوناگون آن پرداخته است .

مواد و روش‌ها: در این پژوهش ابتدا بر شناسایی عوامل موثر بر طراحی الگوی اخلاق حرفه‌ای مدیران از طریق روش کیفی اقدام شده‌است؛ سپس با گردآوری گزاره‌های اخلاقی موثر در بهبود مدیریت به روش گردنند تئوری و استخراج حدود این گزاره‌ها از منابع دینی، سعی بر تطبیق این موارد با خلاءهای موجود در سیستم مدیریتی شده که به نوبه خود امری بدیع و کم‌سابقه است .

یافته‌ها: در نهایت با استفاده از تحلیل مضمون از منابع دینی اعم از آیات و روایات معتبر شیعی، مدل اخلاق حرفه‌ای مدیران استخراج گردید که شامل ۲۰ فضیلت و ۲۲ ردیلت اخلاقی می‌باشد.

نتیجه‌گیری: تجزیه و تحلیل دقیق و نتیجه‌گیری درست از داده‌ها و اطلاعات جمع‌آوری شده مبنایی برای برنامه‌ریزی‌های آتی در سازمان و یا در جامعه مورد تحقیق است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که مدل مستخرج از تحلیل محتوای منابع دینی اعم از قرآن کریم و روایات معصومین (ع) بسیار جامع‌تر از نمونه‌های ساخت الگو بر مبنای مصاحبه‌های کیفی است.

واژگان کلیدی: اخلاق حرفه‌ای، الگوی اخلاق حرفه‌ای، فضائل اخلاقی، رذائل اخلاقی.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۹/۲۶

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۲/۱۶

* نویسنده مسئول: mqorban@gmail.com

مقدمه

امروزه تصمیم‌گیری‌های مدیریتی محتاج دانش مدیریت، حل مسائل رفتاری نیازمند علوم رفتاری و حل مشکلات اخلاقی مستلزم علم اخلاق است. تحقیق حاضر نیز با همین نگاه تلاش نموده‌است با طراحی الگویی در خصوص ارزش‌ها و باورهای اخلاق حرفه‌ای در سازمان‌ها راهکارهایی علمی و عملیاتی برای کاهش بداخلاقی‌ها ارائه نماید. (۱)

عملیات انتخاب، در کشف افرادی شایسته و ترغیب آنان به قبول مسئولیت در سازمان و انجام دادن وظایف محوله می‌تواند تعریفی باشد از انتخاب افراد و منابع انسانی که تأمین‌کننده‌ی احتیاجات سازمان را میسر می‌کنند (۲).

اخلاق، مجموعه‌ای از صفات روحی و باطنی انسان‌هاست که به صورت اعمال و رفتاری که از خلیقات درونی انسان ناشی می‌شود، بروز پیدا می‌کند. اخلاق، علمی است که به گواه تاریخ، در بهبود روابط انسان با خدا و اعضای جامعه بسیار نقش آفرین و تاثیرگذار است. (۳)

از این تعریف بدست می‌آید که اخلاق چنان مزوج با احوالات انسانی است که جدا کردن انسان از آن ممکن نیست؛ به همین جهت است که برخی مانند مرحوم نراقی و علامه طباطبایی به جای تعبیر «حال النفس» از تعبیر «ملکه النفس» استفاده کرده‌اند. (۴)

مدیریت، امانت الهی است که به عهده‌ی مدیران گذاشته شده‌است و آنان باید با برخورداری از صلاحیت اخلاقی و داشتن علم، تخصص و کاردانی، آن را با موفقیت به سر منزل مقصود برسانند؛ چرا که مدیریت و رهبری بدون رعایت اخلاق و ارزش‌های انسانی، ارزشی ندارد. مدیری که آراسته به اخلاق مدیریت باشد می‌تواند نماد و مروج خوبی‌ها بوده و از این راه به اصلاح دیگران پردازد و از اجر و پاداش معنوی نیز بهره‌مند گردد. (۵)

آراسته بودن به اخلاق سبب خرسندی از نظام و حاکمیت دینی می‌شود. همان‌گونه که برخورد‌های ناشایست او، نارضایتی از دین و نظام، به ویژه نظام اسلامی را فراهم می‌آورد. (۶)

سوالی مهم چگونگی الگوی اخلاق حرفه‌ای مدیران است. این پژوهش بر آن است تا با بررسی آیات و روایات، ابعاد و مولفه‌های مورد اشاره در منابع دینی را استخراج کند و بر مبنای آن مدلی برای اخلاق حرفه‌ای مدیران پیشنهاد دهد.

مبانی نظری تحقیق

سازمان‌ها، علی‌رغم نقش بی‌بدیلی که در پیشرفت جوامع برعهده دارند در شرایط فعلی با توجه به عدم رعایت کامل معیارهای اخلاقی، دچار مشکلات عدیده‌ای شده‌اند که عدم مسئولیت‌پذیری، رابطه‌مداری و... بخشی از آن محسوب می‌گردد. اسلام بازدارندگی خوبی به همراه دارد اما موضوع مهم عمل نکردن درست به قوانین اسلام است که به تبع باعث کندرویهایی شده‌است. (۷)

فزونی تقید به اخلاق و ارزش‌های انسانی نیز ضروری است و مدیران باید بیش از دیگران، اخلاقی را رعایت کنند. مدیریت چیزی نیست

پوشش می‌دهد. در این مقاله به اثبات می‌رسد که همواره در حرفه، پاکی اخلاقی و هویت تأمین‌کننده و توسعه‌دهنده هویت حرفه‌ای است.

پژوهش مریم مصباحی و همکاران

در این پژوهش اثبات شده که اخلاق حرفه‌ای مربوط به رفتار، ادب و عمل فرد هنگام انجام کار حرفه‌ای اعم از مدیریت، پژوهش، تدریس، تجارت و یا هر کار دیگری است که بسته به آن شغل مسئولیت‌های اخلاقی ویژه‌ای را می‌آفریند. امروزه، داشتن اخلاق حرفه مهم‌ترین متغیر در موفقیت هر کسب و کار است و نوعی مزیت رقابتی در سازمان به حساب می‌آید که سازمان فنی و حرفه‌ای از طریق آموزش آن می‌تواند در ایجاد این مزیت رقابتی نقش به‌سزایی داشته باشد.

این مقاله ضمن مرور مفاهیم، اهمیت و تاریخچه به بررسی اصول اخلاق حرفه‌ای پرداخته که در این راستا نقش دو متغیر عدالت و مسئولیت‌پذیری را در کسب و کار تشریح نموده‌است و دستاوردهای پیاده سازی اخلاق حرفه‌ای در کسب و کار را بیان می‌کند.

پژوهش سعید خیاط مقدم و همکاران

در این پژوهش مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای مدیران در مولفه‌هایی مانند توکل به خدا، پاکدامنی، پایبندی به فرایض دینی فردی، صداقت، شجاعت، تعقل، دوری از عجب، وجدان‌کاری، مدیریت زمان، سعه‌صدر، قاطعیت، احسان، حسن خلق، دوری از طمع، تحقیر نکردن، امانت‌داری، شایستگی سازمانی، مسئولیت‌پذیری، عدالت، احترام به قوانین، اعتمادآفرینی، علم و خبرگی در کار، مشورت کردن، شناخت امر به معروف و نهی از منکر و عمل به آن، وفای به عهد، حق‌مداری، حفظ کرامت کارکنان و ارباب رجوع و... در تکنیک دلفی رتبه‌بندی شده‌اند.

مواد و روش‌ها

این پژوهش جنبه شناخت عوامل موثر بر طراحی الگوی اخلاق حرفه‌ای مدیران را مدنظر قرار می‌دهد؛ بنابراین از روش‌های کیفی برای جمع‌آوری داده‌ها و تحلیل آنها استفاده می‌شود. در این تحقیق، روش کیفی بر پایه برداشت نظری و روش شناختی واحدی قرار ندارد. از ویژگی‌های اجرای تحقیق کیفی می‌توان به تنوع رویکردهای نظری و روش‌های آن‌ها اشاره کرد.

در این حوزه، یک دسته از تحقیقات به مطالعه دیدگاه‌های ذهنی می‌پردازند، دسته دیگر شکل‌گیری و جریان تعاملات را مطالعه می‌کنند، دسته سوم به دنبال این هستند که ساختارهای میدان اجتماعی و معنای پنهان اعمال کنشگران را بازسازی کنند (۱۰).

در این پژوهش با استفاده از تحلیل محتوای منابع دینی مضمون، مفاهیم و مقولات مورد نظر در ارتباط با اخلاق حرفه‌ای مدیران تحت عنوان فضائل و رذائل اخلاقی شناسایی و تعریف می‌گردد.

پر واضح است که پدیده‌های انسانی که ریشه در علوم اجتماعی دارند و دارای ابعاد ارزشی، فرهنگی و ارتباطی هستند، با مطالعات کمی قابل سنجش نیستند و در این گونه موارد باید از انواع روش‌های کیفی استفاده نمود (۱۱).

جز شناخت راه‌های موفقیت سازمان و برنامه‌ریزی جهت ارتقای این راه‌ها، افزایش عوامل تسهیل‌کننده و برطرف کردن مشکلات و کاهش یا رفع موانع و... پس می‌توان اذعان داشت پیشرفت علم و دانش و توسعه‌ی سازمان‌ها و ادارات بدون پیشرفت اخلاقی به ثمر نخواهد نشست. (۸)

به طوری که اخلاق مهم‌ترین هدف انبیا الهی را تشکیل می‌دهد، چرا که بدون آن، نه دین برای مردم مفهومی دارد و نه دنیای آن‌ها سامان می‌یابد. اصولاً زمانی انسان شایسته‌ی نام انسان است که دارای اخلاق انسانی باشد. (۱).

با توجه به نکات بیان شده حاکمیت اخلاق حرفه‌ای در سازمان قادر است به میزان بسیار چشمگیری سازمان را در جهت کاهش تنش‌ها و موفقیت در تحقق اهدافش یاری نماید. امروزه داشتن اخلاق حرفه‌ای به‌ویژه برای مدیران به‌منزله‌ی یک مزیت رقابتی در سازمان مطرح می‌باشد (۸).

خود سازی، تزکیه و تهذیب اخلاق، زمانی برای انسان میسر است که معتقد به توانائی خود در به دست آوردن کمالات و ارزش‌ها باشد و از هیچ همت و تلاشی برای به دست آوردن آن‌ها فروگذار ننماید و چنان‌که گمان کند تلاش‌هایش بی‌فایده و در تکامل او و تغییر سر نوشتش بی‌تأثیرند جانی برای تزکیه و تهذیب وی باقی نخواهد ماند؛ زیرا اگر انسان در کارهایش مجبور باشد و اختیاری در ساختن سرنوشت خود نداشته باشد دیگر امر و نهی وی و مطرح کردن بایدها و نبایدها برای او بی‌معنا خواهد بود. پس دستیابی، به سعادت و تحصیل کامیابی فقط و فقط از طریق انجام یک سری اعمال اختیاری ممکن است یعنی مختار بودن و انتخاب گری انسان نخستین و مهم ترین اصل از اصول موضوعه‌ی اخلاق محسوب می‌شود.

از سوی دیگر، انسان موجودی توانمند است که درصد ناچیزی از توانائی و انرژی‌های خود را به درستی می‌شناسد و از آن استفاده می‌کند. حرفه‌ای می‌کوشد تا شایستگی و قابلیت ریشه‌ای خود را بیابد و با انتخاب مسیر درست یعنی مسیر متناسب با استعداد، امیال و استفاده از روحیه‌ی کمال‌جوئی، مسیر حرفه‌ای را با یادگیری، تحقیق و مشورت به درستی طی کند تا خود را به اوج قله‌های پیشرفت و درجه‌ی اجتهاد و کمال برساند. حرفه‌ای ماندن نتیجه‌ی کمال‌جوئی همیشگی است (۹).

بی شک دنیای امروز، دنیای انسانهاست و متولیان سازمان‌های مختلف انسان‌ها هستند. سازمان‌ها بدون وجود انسان، نه تنها مفهومی نخواهد داشت بلکه اداره‌ی آن‌ها نیز میسر نخواهد بود (۳).

پیشینه تحقیق

پژوهش کرگر و همکاران

این مطالعه پیشنهاد جدیدی برای روش قاعده‌پردازی اخلاق و هویت حرفه‌ای است. روش هویت حرفه‌ای، مرحله فعال است که از ابتدای تحصیلات شروع و تمامی شغل حرفه‌ای را در بر می‌گیرد. در دهه اخیر با توجه به اهمیت استانداردها، ضوابط، اصول و فرمان دادن به این هویت حرفه‌ای در دستور کار قرار گرفته و استانداردهای جدیدی تعیین شده‌است. فیزیکال، پیشرفت، بکار گرفتن درست پاکتی، دلسوزی، شهامت و دلیری، غالباً این برنامه‌های درسی را

جدول ۲. مدل برخاسته از تحلیل مضمون متون و منابع دینی

منتخب	
فضائل اخلاقی	رذائل اخلاقی
اجتماع	شتابزدگی
احسان	عجب
استقامت	تکلم غیر لازم
حزم	سستی و تنبلی
مشورت	تندخویی
مطالعه	حرص
آراستگی ظاهر	افشاء اسرار
اراده	ریاست طلبی
دریادلی	بلاغت
مردم داری	نفاق
وجدان کار	عیب جویی
حیا	آزار
بزرگ منشی	مصرف گرایی
ورزش	شهادت دروغ
رفق	سخت گیری
تدبیر	رشوه
صدق و راستی	شایعه سازی
امانت داری	افراط و تفریط
اظهار حق و ایستادگی برای آن	طمع
شایسته مداری	عدم اهتمام به امور مردم
	طلب حرام
	تهور

مفهوم شناسی یافته های تحقیق
اجتماع

اجتماع در لغت به معنای ضمیمه شدن و در مقابل افتراق و جدایی است و در اصطلاح به اتحاد و جمع شدن مردم حول یک امر اطلاق می شود اعم از این که آن کار ارزشی یا ضد ارزشی باشد (۱۳). در قرآن کریم (آل عمران/ ۱۰۳) و روایات معصومین علیهم السلام (۱۴) نسبت به این امر تأکید فراوان شده است. ایجاد اتحاد و اجتماع در یک سازمان و جلوگیری از تفرقه بین نیروها یکی از وظایف مهم مدیر است. سازمانی که در بین نیروهایش اتحاد و همدلی وجود نداشته باشد، نمی تواند نتیجه ی خوبی برای جامعه در بر داشته باشد.

⁴ Action Research

⁵ Them Analysis

مطالعات کیفی نشأت گرفته از روش های تحقیق در رشته های مردم شناسی، جامعه شناسی و روان شناسی می باشند و دارای انواع مختلفی هستند که شامل پدیدارشناسی^۱، تاریخی^۲، قوم نگاری^۳، تحقیق عملکردی^۴ و تحلیل مضمون^۵ می باشند. انتخاب روش بستگی به پدیده مورد نظر و سؤال تحقیق دارد. در مواردی که شناخت فرایندهای ساختاری یا روانشناختی در تم اجتماعی خاصی مورد نظر باشد، از تحلیل مضمون استفاده می شود. در واقع این روش به جستجوی فرایندهای اجتماعی موجود در تعاملات انسان ها می پردازد (۱۲).

یافته ها

در این پژوهش منابع مختلفی مورد تحلیل قرار گرفت که این منابع در جدول شماره ۱ به نمایش در آمده است.

جدول ۱. منابع منتخب

ردیف	نوع منبع	نام منبع
۱		قرآن کریم
۲		تفسیر المیزان
۳	قرآنی	تفسیر علی ابن ابراهیم قمی
۴		تفسیر نمونه
۵		تفسیر صافی
۱		نهج البلاغه
۲		علل الشرایع
۳		الامالی صدوق
۴		چهل حدیث
۵		من لا یحضره الفقیه
۶		غرر الحکم
۷	روایی	کافی
۸		جامع السعادات
۹		عیون الحکم و المواعظ
۱۰		بحار الانوار
۱۱		المحاسن
۱۲		وسائل الشیعه
۱۳		تهذیب الاحکام
۱۴		تحف العقول

با بررسی متون دینی، مجموعاً ۱۵۱ مفهوم اخلاقی استخراج گردید و سپس این مفاهیم در قالب ۴۲ مضمون معرفی شدند که در جدول شماره ۲ مشاهده می شوند.

1 Phenomenology

2 Historical

3 Ethnography

فصلنامه علمی-پژوهشی سبک زندگی با محوریت سلامت

احسان

احسان از صفات خداوند متعال (بقره/ ۱۳۸) و بندگان خاص اوست (یوسف/ ۳۶) و در لغت ضد اساءه (۱۵) است. معنای احسان به دو گونه قابل تصویر است:

- ۱) منتسب به افعال: یعنی فرد کاری را به خوبی فرا گیرد و به خوبی هم اقدام به انجام آن کند مثل قول امیرالمومنین علیه السلام که می‌فرماید «مردم آن چه را که از کارهای شایسته و نیک می‌آموزند یا به آن عمل می‌کنند نسبت داده می‌شوند» (۱۶).
- ۲) منتسب به اشخاص: یعنی فرد نسبت به غیر، بخشش و گشاده‌دستی داشته باشد مثل قول خداوند متعال در قرآن کریم که می‌فرماید «نسبت به پدر و مادر نیکی کنید» (بقره/ ۸۳) (۱۷).

آراستگی

بخشی از آراستگی ظاهری هر فرد ذاتی و بخشی دیگر اکتسابی است که این مقال بیشتر ناظر به بخش دوم است. البته در آراستگی ظاهری نباید افراط شود چرا که به خود آرایی منجر می‌شود که امری مذموم است. البته باید میزان و حیطة ی آراستگی ظاهری را نیز مشخص کرد تا بتوان طبق همان معیار گام برداشت. اهمیت اصل آراستگی تا جایی است که امیرالمومنین علیه السلام در این باره می‌فرماید «آراستگی از اخلاق مومنان است» (۲۱). پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله نیز در این باره می‌فرماید «خداوند متعال دوست دارد وقتی بنده اش نزد برادران خود می‌رود با هیئتی آماده و آراسته برود» (۲۲).

استقامت

استقامت از ماده «ق و م» و مصدر استقام از باب استفعال است. با بررسی کتب لغوی برای استقامت دو معنا متصور است: ۱) اعتدال ۲) پایداری در راهی معلوم و مستقیم که می‌توان هر دو معنا را به یکدیگر برگرداند.

حزم

حزم در لغت به معنای گرفتن تصمیمی است که در آن خللی راه ندارد (۱۵). اما حزم در اصطلاح یا به معنای توقف و عدم موضع‌گیری در شبهات یا مشاوره با افراد صاحب نظر و عمل به گفته‌ی آنها (۱۸) یا درنگ و تفکر طولانی، ملائمت با والیان و دوری گزیدن در مسائل غیر ضروری از مردم و یا استفاده‌ی بهینه از فرصت‌ها (۱۹) است.

مشورت

مشورت بر وزن مفعله و مشتق شده از «الاشارة» است. در مورد معنای مشورت گفته شده است که وقتی کسی در مورد امری مشورت می‌کند یعنی طلب روشن شدن آن مطلب را دارد (۱۵). در بعضی دیگر از کتب لغوی به این مطلب اشاره شده که مشورت استخراج نظر و عقیده دیگر بواسطه رجوع به یکدیگر است (۱۷). از کتب لغوی چنین بدست می‌آید که استفاده از تجربه‌ی دیگران زمانی مشورت است که آن امر به نیکویی و خوبی منجر شود یا آن مشورت متوجه به امر نیکویی باشد (۱۵).

مطالعه و یادگیری

مطالعه در لغت به دقت نگریستن به چیزی برای وقوف به آن یا خواندن کتاب برای فهمیدن آن و... معنا شده است (۲۰). در آموزه‌های دینی به مسئله مطالعه و یادگیری تاکید زیادی شده تا جایی که بخش بسیاری از قرآن کریم اختصاص به سرگذشت اشخاص، اقوام و سرزمینهای مختلف پیدا کرده است. علاوه بر آن نخستین آیه‌ای که بر وجود مبارک پیامبر عظیم الشان اسلام نازل شد، توجه به امر قرائت و مطالعه را یادآور شده است.

اراده و عزم

خداوند متعال در قرآن کریم می‌فرماید «مانند پیامبران اولوالعزم شکیبایی به خرج بده» (احقاف/ ۳۵). برای بیان کلام حق که صحت آن روشن و واضح است نیز اراده و عزم حامل آن کلام به شدت نیاز است. در محیط سازمان و خصوصاً برای شخص مدیر اراده و عزم امری بسیار ضروری است چرا که اگر او در بیان قوانین و مقررات جدیت و اراده به خرج ندهد، زیردستان نیز از قوانین و مقررات سازمان تبعیت نخواهند کرد.

خویشننداری و سعه صدر

دریا دلی در کتب لغت بیشتر به نتایج و ملازمات آن مانند سخاوت، بخشندگی، کرم و جود معنا شده است. دریا دلی ترجمه‌ای تحت اللفظی از تعبیر شرح صدر یا سعه صدر است که اصطلاحی قرآنی-روائی است. شرح صدر طبق بیان نورانی خداوند متعال در قرآن کریم به دو گونه مثبت و منفی قابل تصور است. خداوند متعال در این باره می‌فرماید «يَسْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ» (انعام/ ۱۲۵) که اشاره به شرح صدر مثبت و «مَنْ شَرَحَ بِالْكَفْرِ صَدْرًا» (نحل/ ۱۰۶) که اشاره به شرح صدر منفی دارد.

مردم داری و استماع

ریشه «استماع» از «سمع» و سمع قوه‌ای است که صداها را درک می‌کند. هرچند به عضو حیاتی بدن که صداها را درک می‌کند «مسمع» یا «أذن» گفته می‌شود ولی گاهی از آن به «سمع» نیز تعبیر شده است. در کتب لغوی «استماع» را به معنای «اصغاء» (۱۷) و «اصغاء» را به معنای گوش کردن معنا کرده‌اند. فرق استماع و سمع در این است که استماع به سبب گوش دادن به چیزی حاصل می‌شود ولی سمع شامل آوا نغماتی است که تلفظ شده از محل اداء صوت خارج می‌شود (۲۳).

در قرآن کریم برای حس شنوایی هم از ماده «سمع» و هم از ماده «اذن» استفاده شده است که به مقتضای بحث ما تنها در مورد ماده «اذن» صحبت خواهیم کرد. برخی کنار و خصوصاً مناقبین به جهت حس مردم داری و استماعی که رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله داشتند او را «أذن» می‌خواندند یعنی هر چه به او گفته می‌شود گوش داده و می‌پذیرد. خداوند متعال خطاب به این گروه می‌فرماید

فردی به کار می‌رود که متانت و سنگینی داشته باشد یا کسی حرکات جلف و سبک از او سر نمی‌زند و احترام دیگران را بر می‌انگیزد.

لفظ وقار و مشتقاتش در آیات متعددی از قرآن کریم و بیشتر همراه با لفظ «اذن» و مشتقاتش مورد استفاده قرار گرفته است (انعام/ ۲۵؛ نوح/ ۱۳).

از دیگر الفاظ قرآن کریم که در معنای وقار مورد استفاده قرار گرفته کلمه «هون» است آنجا که خداوند متعال می‌فرماید «بندگان خدا کسانی هستند که بر روی زمین با وقار راه می‌روند» (فرقان: ۶۳). البته راه رفتن در اینجا کنایه از مشی و سبک زندگی آنهاست یعنی همواره به گونه ای زندگی می‌کنند که زندگیشان با وقار و سنگینی آمیخته است (۲۵).

ورزش و تقویت جسم

خداوند متعال در قرآن کریم یکی از شاخصه های مدیریت موثر را وجود علم و قوای جسمی می‌داند. در جریان انتخاب طالوت به عنوان رهبر بنی اسرائیل پیامبر آن قوم می‌فرماید «خداوند او را برگزیده و در دانش و توانایی و قوت جسم فزونی بخشید» (بقره: ۲۱۷). یعنی طالوت هم از لحاظ علم و هم از لحاظ قدرت جسمانی بر شما برتری داشت و خداوند آن قدرت را افزایش داد.

رفق و مدارا

رفق در لغت به معنای نرمی و لطافت کردار است لذا به کسی همراه انسان باشد و فرد با او مهربانی کند، رفیق می‌گویند. در برخی کتب لغت رفق در مقابل خرق قرار داده شده که خرق به معنای خشونت و سختی است. در برخی کتب لغت نیز رفق در مقابل عنف یعنی درشتی به کار رفته است. هر چند رفق و مدارا اختلاف اندکی در معنا دارند ولی در بحث ما تغییری ایجاد نمی‌کند لذا می‌توان هر دو را بجای یکدیگر به کاربرد.

اهمیت رفق و مدارای با مردم و اطرافیان تا جایی است که پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله می‌فرماید «همه انبیاء مانند ادای فرائض به مدارای با مردم نیز توصیه شده‌اند» (۲۶). از همین جهت است که خداوند متعال در قرآن کریم خطاب به رسول گرامی اسلام صلوات الله علیه و آله می‌فرماید «اگر با مردم مدارا نداشتی مطمئناً از اطراف تو پراکنده می‌شدند» (آل عمران/ ۱۵۹) لذا قویترین و سرآمدترین اهرم کاربردی ایشان در مسیر تبلیغ اسلام علاوه بر شمشیر امیرالمومنین و ثروت حضرت خدیجه علیهما السلام، اخلاق نیکو است.

تدبیر و برنامه ریزی

تدبیر در لغت به معنای اندیشیدن در امور و نظاره در آن معنا شده است. در برخی کتب لغوی تدبیر به معنای تفکر در امور نیز معنا شده که به معنای مذکور رجوع می‌کند.

امام علی علیه السلام در باره تدبیر می‌فرماید «هیچ عقلانیتی مانند تدبیر نیست» (۱۶). از طرف دیگر در تدبیر تا عقل و عقلانیت به میدان نیاید به کار نمی‌آید لذا حضرت در وصیتی که آخرین لحظات

«او در جهت مصلحت شما سراپا گوش است، به خدا ایمان دارد و فقط به مؤمنان اعتماد می‌ورزد، و برای کسانی از شما که ایمان آورده‌اند، رحمت است» (توبه/ ۶۱). از این آیه به خوبی استفاده می‌شود که یکی از ملزومات مردم داری و تعامل با اطرافیان گوش دادن به حرفهای آنهاست مخصوصاً اگر فرد در جایگاهی بالا و والا که همان مدیریت و سرپرستی مردم است قرار گرفته باشد.

وجدان کاری

برای وجدان کاری تعاریف متعددی مطرح شده است که ریشه‌ی اختلاف صرف نظر از نوع گرایش فلسفی، اخلاقی، اجتماعی و... تنها اختلاف در تعابیر و واژگان است به این بیان که چون وجدان کاری واژه‌ای مرکب از وجدان و کار است، برخی به جهت تعریف متفاوتی که از وجدان داشته اند آن را تنها در مسائل مادی خلاصه کرده و به آن پرداخته اند در مقابل برخی وجدان را قوه‌ای می‌دانند که ناظر بر اعمال مادی و معنوی ماست لذا دایره وجدان کاری توسعه پیدا کرده و ناظر بر مسائل معنوی نیز شده است.

یکی از مصادیق داشتن وجدان کاری این است که کار ارباب رجوع را کار خود دانسته و با این رویکرد برای حل آن اقدام کنیم. امام صادق علیه السلام از قول حضرت عیسی علی نبینا و آله و علیه السلام در این باره می‌فرماید «آنچه را که دوست نداری درباره تو انجام دهند، درباره هیچکس انجام مده» (۲۴).

حیاء

حیاء در لغت به معنای شرم و خودداری از انجام کارهای خلاف شرع، عرف و قانون به جهت ترس از سرزنش نسبت به آن است. با این تعریف دایره معنای حیاء بسیار گسترده خواهد شد پس این که برخی حیاء را معادل خجالت می‌دانند صحیح نیست چرا که حیاء عدم ارتکاب به عمل است ولی خجالت حالتی است که بعد از ارتکاب عمل و در اثر قبح آن در انسان حاصل می‌شود (۲۳).

نکته‌ی دیگر که ریشه در لغت حیاء دارد این است که برخی فکر می‌کنند رعایت حیاء تنها ناظر بر امور اخلاقی و خصوصاً جنسی است در حالی که با این تعریف مشخص می‌شود یکی از مصادیق رعایت حیاء امور اخلاقی است به این بیان که فرد با حیاء کلیه‌ی اموری که مصداق زشتی و ناپسندی باشد را انجام نمی‌دهد و یا حداقل در امور مشبه احتیاط لازم را به خرج می‌دهد.

برای تشخیص ناپسند بودن امور هم به سه مرجع شرع، عرف و عقل باید مراجعه شود. در روایات نیز به این اسباب اشاره شده که برای نمونه می‌توان به کلام پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله در این باره اشاره کرد که ایشان فرمودند «ریشه حیاء از عقل است». حیاء نسبت به سایر مسائل اخلاقی علو دارد لذا به عنوان یکی از مکارم اخلاقی معرفی شده است و در آموزه های دینی نسبت به فراگیری و متخلق شدن به این صفت نیکو تأکید شده است (۱۶).

بزرگ منشی و وقار

وقار اسم مصدر و در لغت به معنای صفاتی چون آهستگی، بردباری، آرامش، بزرگواری و... می‌باشد. در برخی کتب لغوی وقار در مورد

فصلنامه علمی-پژوهشی سبک زندگی با محوریت سلامت

خداوند متعال در قرآن کریم می‌فرماید «اگر شما با گروهی دشمنی دارید و یا آن‌ها با شما دشمنی دارند سبب نشود که در مورد آن‌ها به عدالت رفتار نکنید» (مائده / ۸).

واضح است که رعایت عدالت در مواقع عصبانیت، داشتن قدرت و... بسیار سخت است ولی اگر کسی موفق شد آن را رعایت کند، از آثار و ثمرات عدالت بهره‌مند خواهد شد. مدیری که در برخورد با زیردستان خود در همه حال عدالت به خرج داده و به انصاف رفتار می‌کند همواره مورد احترام و تکریم دیگران واقع می‌شود. علاوه بر این رعایت عدالت چون بر پایه قوانین شرع و عقل است او را از سرزنش و شماتت نیز مبرا می‌کند.

شایسته مداری

در اصل و لزوم شایسته سالاری در سازمان و خصوصاً مدیران ارشد و جزء شکی وجود ندارد اما آنچه محل اختلاف است مصادیق و نوع گزینش افراد است. این مسئله اختصاص به جامعه‌ی ظاهرا مدرن کنونی ندارد بلکه در جوامع سابق نیز این امر وجود داشته است. برای نمونه در جریان انتخاب طلوت برای فرماندهی بنی اسرائیل مردم به پیامبرشان گله کردند که «ما از او به فرماندهی سزاوارتریم» (بقره / ۲۱۷). علت سزاواری نزد آنها مسئله مکنت مالی و پول بود اما در ادامه متوجه شدند که علت انتخاب طلوت به فرماندهی قوت او از لحاظ جسمی و علمی است.

در داستان انتخاب حضرت یوسف به عزیزی مصر نیز به نقش معیارهای مناسب برای تصدی مناصب حکومتی برخورد می‌کنیم که حضرت در مورد خودشان دو صفت مهم امانت‌داری و علم را متذکر می‌شوند (یوسف / ۵۵).

یا در مورد داستان انتخاب حضرت موسی به دامادی حضرت شعیب نیز دو صفت قوای جسمی و امانت‌داری توسط دختران به سمع و نظر پدر می‌رسد (قصص / ۲۶).

شتابزدگی

شتابزدگی در منابع اخلاق اسلامی با عناوینی چون عجله (۲۸) و تسرع (که به معنی درنگ نداشتن و عدم طمأنینه در کارها است) مطرح شده است.

شتابزدگی، روحیه‌ای است ثابت و دائمی در دل که باعث می‌شود انسان به هر کاری که به خاطرش خطور کند بی‌درنگ اقدام کند و این نیز از نتایج ضعف نفس است و ضدش درنگ، تأنی (آهستگی)، توقف و وقار است (۲۸).

کبر و عجب

کبر در لغت یعنی بزرگی و تکبر نیز به همان معنا است و با نوعی تکلف همراه است؛ یعنی به زور خودش را بزرگ می‌داند و در اصطلاح تکبر به آن گویند که شخصی خود را از دیگری بزرگ پندارد و آثار آن در اعمال و رفتار متکبر ظهور و نمود داشته باشد اما اگر این آثار در بیرون به منصفه ظهور نرسد آن را کبر می‌نامند (۲۸).

عمر به فرزندشان دارند می‌فرمایند «هیچ عملی مانند تدبیر نیست» (۲۷). نتیجه‌ای که از این بیان می‌توان گرفت دو بعدی بودن تدبیر در میدان تعقل و عمل است پس اگر یکی نبود دیگر ثمره‌ای ندارد.

صدق و راستی

در کتب لغت فارسی صدق را به معنای راست گوئی و مخالف با کذب، درستی نیت، درستی و راستی معنا کرده‌اند. این اختلاف در تعبیر شاید به جهت روشن نبودن معنای حقیقی صدق نزد عموم مردم باشد چرا که اغلب کتب لغوی در پی جمع‌آوری معنای رایج در بین مردم هستند. در کتب لغوی عربی نیز صدق و راستی در گفتار به عنوان واژگانی هم معنا مورد استفاده قرار می‌گیرند. از این رو در برخی کتب لغوی گفته شده که اصل استفاده صدقی که در مقابل کذب قرار می‌گیرد در قول و سخن است (۱۷).

یکی از ابتدائی‌ترین درجات و ابعاد صدق، صدق در گفتار و مرتبه‌ی بعد صدق در اندیشه است. امام علی علیه السلام در این مورد می‌فرماید «صدق راستی مطابقت گفتار با فرامین خداوند است» (۲۱). در این تعریف به خوبی نقش اندیشه در بروز گفتار پسندیده و نیکو روشن می‌شود به این معنا که تا اندیشه به خوبی شکل نگرفته باشد گفتار صحیح و زیبا از فرد صادر نمی‌شود.

امانت داری

امانت در لغت ضد خیانت معنی شده و برای آن چند مصداق نام برده شده است از جمله طاعت الهی، امانت گذاشتن، اعتماد کردن و پناه دادن. امانت‌داری امری فطری و غریزی و مطلوب جامعه است لذا در قرآن کریم انبیاء با این وصف ذکر شده و آن‌ها نیز در مقام معرفی، خود را امین می‌نامیدند (دخان / ۷؛ شعراء / ۱۰۶) چنانچه در مورد پیامبر اسلام صلوات الله علیه و آله نیز این امر صادق است و از دیرباز ایشان نام محمد امین مشهور و معروف بوده اند. علت اهمیت وجود این صفت در پیامبران الهی اخبار از غیب توسط آنهاست و اگر کسی حائز این صفت نباشد معلوم نیست که در بیان وحی و تعلیمات الهی مرتکب افراط و تفریط نشود.

مسلمان وظیفه دارد امانت را صحیح و سالم برگرداند و در آن تعدی و تفریط نکند. امام صادق علیه السلام در این باره می‌فرماید «خداوند متعال پیامبری را به پیامبری انتخاب نکرد مگر به راستگویی و ادای امانت به فرد خوب و بد او را سفارش کرد» (۱۶). این حدیث از وجود مبارک رسول گرامی اسلام صلوات الله علیه و آله نقل شده که ایشان می‌فرمایند «معیار شما برای ایمان، نماز، روزه، حج، احسان و ذکر شبانه‌ی زیاد مردم نباشد بلکه به امانت‌داری آنها توجه کنید» (۱۹).

اظهار حق و عدالت

عدالت در لغت انصاف، دادگری، هماهنگی، تعادل، استقامت معنا شده است. دادگری نیز در لغت حاصل مصدر به معنای حکم به عدل و داد است. در برخی کتب لغت دیگر عدالت به معنای حکم یا قضاوت کردن به حق، مساوات (۱۷)، چیزی که زیادت و نقصانی در آن راه نداشته باشد و... معنا شده است.

بداخلاقی طیف وسیعی از گناهان را شامل می‌شود و خشم و عصبانیت یکی از مصادیق بارز بداخلاقی به شمار می‌رود. با اندک تأملی می‌توان متوجه شد که بداخلاقی در عرصه‌های گوناگون شکل‌های گوناگونی پیدا می‌کند. اگر انسان آنها را رعایت نکند باعث انحراف از مسیر انسانیت می‌گردد.

حرص و تکاثر

تکاثر هم به معنای مکاره و هم به معنای تفاخر و رقابت کردن است (۳۱) همچنین «تکاثر» به معنای مسابقه و رقابت (و چشم هم چشمی) در افزایش ثروت و عزت است (۱۷).

تکاثر از ریشه و مصدر باب تفاعل به معنای افزون شدن، فراوان شدن و به بسیاری مال و ثروت فخر کردن است. البته تکاثر اختصاصی به ثروت ندارد بلکه گاه بر زبانی فرزند و قوم خویش نیز تعلق می‌گیرد. یک سوره در قرآن به نام التکاثر به بیان این صفت زشت و برحذر داشتن مردم از آن اختصاص داده است.

افشاء اسرار

افشاء در لغت به معنی بر ملا کردن و فاش کردن رازی یا چیزی را گویند. در اصطلاح اخلاق عملی است که باعث آشکار شدن سری می‌شود (۳۲). آیات بسیاری در قرآن به موضوع افشاء اشاره کرده‌اند مثلاً خداوند در سوره نساء آیات ۱۴۸ و ۸۳ به این موضوع پرداخته است «هنگامی که خبری از پیروزی یا شکست به آنها برسد (بدون تحقیق) آن را شایع می‌سازند. در حالی که اگر آن را به پیامبر و پیشوایان - که قدرت تشخیص کافی دارند- باز گردانند، از ریشه‌های مسائل آگاه خواهند شد». خداوند در این آیه افشاء گری را زمینه شایعه‌سازی در جامعه می‌خواند و این اخبار بی اساس را، از طرف دشمنان که به منظور خاصی جعل شده‌به زبان مسلمانان می‌داند (۳۲).

ریاست و شهرت طلبی

شهرت در لغت به معنی معروف شدن و شهرت طلبی یعنی تلاش برای قدر و منزلت پیدا کردن است. حب شهرت، در حقیقت به حب ذات و به مطرح کردن خود برمی‌گردد. خداوند می‌فرماید: «این منزلت آخرت (بهشت) را تنها برای کسانی قرار می‌دهیم که در روی زمین قصد برتری (جاه و شهرت) و قصد فساد ندارند» (قصص: ۸).

برتری جویی یکی از مصادیق فساد در زمین است. خداوند کسانی را در بهشت جا می‌دهد که نه تنها برتری جویی و فساد نمی‌کنند، بلکه اراده آن را نیز نمی‌کنند. مطالعه شرح حال قارون و فرعون گویای آن است که آن‌چه مایه بدبختی آنها شد، همان برتری جویی و فساد بود.

شهرت طلبی مانند ریاست طلبی یکی از انشعابات حس قدرت طلبی در وجود انسان است با این تفاوت که ریاست، فرمانروایی بر ابدان مردم است و قدرت اجرایی آن نیروهای مادی است ولی جاه، مالکیت بر دل‌ها است و نفوذ معنوی و محبوبیتی است که مردم را به اطاعت و می‌دارد. حماقت و سفاقت

برای تحقق تکبر وجود دو شرط لازم است: اول: وجود شخص دیگر و مقایسه خود با او. دوم: خود را بزرگتر از دیگری دیدن، نه کوچکتر یا مساوی با او. پس اگر پای کس دیگری در میان نباشد به آن عجب و خودپسندی می‌گویند نه تکبر و همچنین صرف خود بزرگ بینی را تکبر نمی‌گویند زیرا گاهی شخص خود را بزرگ می‌بیند اما طرف مقابل را بزرگتر از خود می‌انگارد. در نتیجه در برابر او جایی برای تکبر نمی‌یابد و همچنین کوچک شمردن دیگری نیز دلیل تکبر نیست. چون گاهی خود را کوچکتر یا مساوی با او می‌داند بلکه باید برای خود درجه‌ای غیر از دیگران قائل باشد و در میدان مقایسه، مقام خود را بالاتر از مقام او بداند (۲۹).

تکلم غیر لازم

سخن بیهوده گفتن یعنی تکلم درباره چیزی که نه فایده دنیوی دارد و نه سود اخروی و پرگوئی و هرزه گوئی اعم از آن است. یعنی پرگوئی هم شامل سخن بی‌فایده می‌شود و هم سخن بیش از مقدار نیاز را دربر می‌گیرد. کسی که می‌تواند با یک کلمه مقصود خود را برساند، اگر دو کلمه بگوید کلمه دوم زبانی است. یعنی زیاده بر نیاز است و شکی نیست که سخنان بی‌فایده گفتن مذموم است اگر چه گناه و حرام نباشد (۳۰).

سستی و تبلی

تنبل در لغت به معنای تن‌پرور است؛ کسی که مایل به کار نباشد و تن به کار ندهد و کسی که از کار گریزان است. در زبان عربی واژه "کسل" مترادف با تنبلی می‌باشد (۱۷).

در اصطلاح علم اخلاق، به هر نوع بی‌میلی و بی‌رغبتی به کار را تبلی نمی‌گویند؛ زیرا در برخی از موارد، عامل گریزانی از کار، ضعف جسمانی و وجود یک بیماری جسمی است و گاهی نیز اهمیت نداشتن یک موضوع خاص در اعتقاد شخصی سبب بی‌رغبتی آن شخص برای انجام آن موضوع است؛ به طوری که اگر اهمیت موضوعی برایش قطعی شود، با چابکی و نشاط انجامش می‌دهد و همه‌ی جوانب کار را نیز رعایت می‌کند. از این رو در علوم تربیتی به کسی تنبل اطلاق می‌شود که شخص بدون داشتن کوچک‌ترین ضعف جسمانی، مهم‌ترین کارهای خود را به تأخیر انداخته و یا با اکراه و اجبار انجام می‌دهد.

تندخویی

تندخویی همان بداخلاقی است. اخلاق در اصطلاح جمع خُلُق عبارت است از «یک سلسله ملکات نفسانی که در وجود انسان شکل گرفته و با توجه به آن صفات، اعمال و کارها بدون نیاز به فکر و تأمل از انسان صادر می‌شود» (۲۸).

بر اساس این تعریف، اخلاق عبارت از صفات انسانی است و اخلاق نیکو به ملکاتی گفته می‌شود که منشأ صدور اعمالی گردد که از نظر شرع و عقل شایسته و پسندیده باشد و اخلاق سوء نیز عبارت از یک سلسله ملکاتی است که اعمال زشت و افعال ناپسند از آنها سرچشمه بگیرد.

اموال خود را به صورت غیر منطقی و فسادآمیز، مصرف می‌کند. به تعبیر دیگر، تبذیر، آن است که مال، در غیر موردش، مصرف شود هر چند کم باشد اما اگر در موردش صرف شود هر چند که بسیار باشد تبذیر نیست (۱۳).

تبذیر مصادیق متعددی دارد مانند: اسراف در عقیده آن است که درباره خود یا دیگری چیزی را که دروغ و سزاوار نیست معتقد شود. مثلاً فرعون به علت ادعای بی‌موردش (ادعای پروردگاری کردن) (دخان/ ۳۱؛ یونس/ ۸۳) از مسرفین شمرده شده است. یا شخص آن چه را که سزاوار تصدیق و اعتقاد است باور نکند مانند عدم اعتقاد به خدا و نبوت پیغمبران و امامت ائمه و معاد و غیره (طه/ ۱۲۷).

اسراف در افعال هم آن است که آن چه را که درست نیست بجای آورد یا آن چه را سزاوار است ترک کند، همان طور که قرآن کریم قوم لوط را بخاطر عمل قبیحشان که مردان به جای زنان به مردان اکتفاء می‌کردند (اعراف/ ۸۱) (همجنس بازی رایج شده بود) در جرگه مسرفین به حساب آورده است (۲۵).

شهادت و سوگند دروغ

در قرآن کریم آیات متعددی در زمینه دروغ وجود دارد مثلاً: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید، چرا چیزی می‌گویید که انجام نمی‌دهید و نزد خدا سخت ناپسند است که چیزی را بگویید و انجام ندهید.» (صف/ ۲ و ۳) دروغ در نزد خدای متعال ناپسند و موجب دوری انسان از خدا می‌شود.

دروغ به معنای سخن نادرست (۳۷)، خلاف حقیقت و واقعیت (۳۸) قول ناحق و بمعنای نقل گفتاری از کسی که آن را نگفته است. اصل آن در گفتار است؛ گذشته باشد یا آینده، وعده باشد یا غیر آن (۱۷). ضد صدق (۳۱) و خبر از خلاف واقع چه بصورت عمد یا سهو (۳۹)، آمده است.

دروغ در اصطلاح همان اظهار امر خلاف واقع و سخن بر خلاف حقیقت را دروغ گویند که یکی از بزرگترین و بدترین صفات انسان دروغ گفتن است.

تکلف و سخت‌گیری

تکلف در لغت به معنای، خود را به رنج و سختی انداختن است همچنین تکلف به معنای محنت‌ها و مشقت‌ها و رنج‌ها و مزاحمت و آداب و تشریفات و پذیرایی‌ها و نوازش‌ها و ظاهرسازی‌ها به کار می‌رود (۳۶).

بهترین شاهد برای نفی تکلف در آداب و سنن اسلامی این سخن خداوند متعال در قرآن مجید است که می‌فرماید: «خدا هیچ کس را جز به اندازه طاقتش مکلف نمی‌کند. نیکی‌های هر کس از آن خود اوست و بدبهایش از آن خود اوست» (بقره/ ۲۸۶). همچنین رسول اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم نیز در این خصوص می‌فرماید: «من کسانی را که خود را به زحمت اندازند، دوست ندارم» (۱۶).

سفاقت یا حماقت به معنای نادانی، کم عقلی و صفتی ضد عقل است. در اصطلاح به کسی می‌گویند که قبل از فکر کردن حرف می‌زند و از روی غفلت سخن می‌گوید و توجهی به صحیح یا باطل بودن کلامش ندارد (۱۳).

علامه طباطبائی حماقت را به سفاقت تفسیر کرده‌اند (۲۵). در روایات نیز، گاهی عقل و سفه و مشتقات آن‌ها، در مقابل یکدیگر به کار رفته است.

نفاق

نفاق در اصل به معنای دورویی و مخالفت ظاهر با باطن است و منافق یا دورو، کسی است که با زبان چیزی را بگوید ولی نیت واقعی خود را مخفی نگه دارد تا به دیگران زیان و آسیب برساند (۳۴). خداوند در سور متعددی رفتار منافقان را نکوهش کرده است و خطر جدی و توطئه‌های شیطانی آنان را به مؤمنان گوشزد می‌کند. توجه قرآن به مسئله نفاق تا آنجاست که یک سوره مستقل را به نام و درباره آن نازل کرده است.

عیب جویی

عیب‌جویی جستجو از چیزهای پنهانی است و بیشتر در کشف امور شری که مخفی هستند استعمال می‌شود و جاسوس به کسی گفته می‌شود که بدی‌های پنهان مردم را بی‌گیری می‌کند.

در تعریف اصطلاحی هم گفته شده است که عیب‌جویی یعنی بندگان خدا را زیر پرده ستاریت پروردگار رها نکنی و پرده از روی کار آنان برداری و آن چه را که خداوند پوشیده داشته است آشکار کنی که این کار وسیله کسب اطلاع از امور مخفی آنها و پرده برداشتن از روی اسرارشان می‌شود و در نتیجه آن چه بر تو پوشیده بود آشکار می‌گردد که اگر مخفی بود دل و دینت سالم‌تر می‌ماند (۳۵).

خداوند حکیم در قرآن کریم از این عمل زشت در ضمن منع از گناهان دیگر می‌فرماید: «ای مومنان از بسیاری از گمانها بهره‌میزید که بعضی از ظنون گناه است و عیب‌جویی نکنید» (حجرات/ ۱۲).

آزار و تحقیر

دهخدا آزار را ایذاء، اذیت و آزار دادن را، رنج و درد و الم دادن و آزردن و اذیت کردن معنی می‌کند (۳۶).

مفهوم اذیت و آزار در قرآن در بیشتر موارد به معنای آزردن و رنجاندن و در قالب‌های مختلفی مثل عیب‌جویی و استهزاء، تهمت و تجسس وارد شده است. غیبت در آیات ۱۱ و ۱۲ سوره حجرات به مفهوم استهزاء و مسخره کردن نیز آمده است: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! نباید گروهی از مردان شما گروه دیگر را مسخره کنند، شاید آنها از اینها بهتر باشند؛ و نه زنانی زنان دیگر را، شاید آنان بهتر از اینان باشند؛ و یکدیگر را مورد طعن و عیب‌جویی قرار ندهید و با القاب زشت و ناپسند یکدیگر را یاد نکنید».

اسراف و تبذیر

کلمه تبذیر در اصل لغت از ماده بذر و به معنای پاشیدن دانه است ولی در اصطلاح تبذیر، معمولاً مخصوص مواردی است که انسان،

به گروه‌هایی از آنها (کفار) دادیم میفکن، و بخاطر آنچه آنها دارند غمگین مباش و بال و پر خود را برای مؤمنین فرود آر» (حجر: ۸۸).

عدم اهتمام به امور مردم

توصیه اکید اسلام این است که هر مسلمانی همواره باید دغدغه سایر انسان‌ها را داشته باشد و نسبت به هدایت و ارشاد آنان احساس مسئولیت کند. این توصیه تنها مختص به هم‌کیشان و هم‌مسلمانان او نیست. هر جایی که ظلمی را مشاهده می‌کند باید در حد توان خود در برابر آن بایستد و هرگز کوتاه نیاید. از سفارش‌های امیرمؤمنان به فرزندان، در ساعات آخر عمر شریفشان این است که: «با ستمکار در بیکار باشید و ستمدیده را یار».

طلب حرام

حرام‌خواری در لغت یعنی کسب درآمد از راه‌های غیرشرعی مانند رشوه، نزول، کم‌فروشی و... و خوردن در این واژه ترکیبی، یعنی هرگونه گرفتن و تصرف در مال چه برای پوشاک و تغذیه و چه ازدواج و مسکن و... و نه فقط صرف غذا و خوراکی.

این استعمال مخصوص زبان عربی هم نیست بلکه در سایر زبان‌ها نیز چنین است (۲۵) بنابراین کسب و مصرف حرام هر دو مورد نظر است. همچنین گرچه حرام می‌تواند هم خوراکی‌های ذاتاً حرام چون سگ و خوک و شراب و یا خوراکی‌هایی که به سببی عارضی حرام شده‌اند مانند غذای زهرآلود و نیز حرام‌هایی که از راه کسب و کار و مبادله حرام می‌شود را شامل شود (۲۸) اما در این‌جا تنها قسم سوم مقصود است مانند دزدی و کم‌فروشی و...

تهور

شجاعت یکی از چهار صفت برتر در فضایل اخلاقی است که علمای اخلاق درباره آن در آثار خود مباحثی را مطرح کرده‌اند. شجاعت عبارت است از: اطاعت قوه غضبیه از قوه عاقله؛ یعنی ترسیدن از آنچه نباید ترسید، و دوری کردن از آنچه باید از آن دوری نمود. «تهور» در جانب افراط شجاعت است و عبارت است از اقدام در اموری که باید از آنها پرهیز کرد؛ یعنی اقدام به کاری که نباید کرد و انداختن خود در مهلکه‌هایی که در عقل و شرع منع شده‌است؛ دلیل بر ناپسندی آن آیات و اخبار مربوط به این مسئله است. در مذمت آن همین قدر کافی است که خدای تعالی می‌فرماید: «و خویشان را به دست خویش به هلاکت میندازید» (بقره: ۱۹۵).

نتیجه‌گیری

تجزیه و تحلیل دقیق و نتیجه‌گیری درست از داده‌ها و اطلاعات جمع‌آوری شده مبنایی برای برنامه‌ریزی‌های آتی در سازمان و یا در جامعه مورد تحقیق است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که مدل مستخرج از تحلیل محتوای منابع دینی اعم از قرآن کریم و روایات معصومین (ع) بسیار جامع‌تر از نمونه‌های ساخت الگو بر مبنای مصاحبه‌های کیفی است.

یکی از عمده‌ترین دغدغه‌های مدیران کارآمد در سطوح مختلف، چگونگی ایجاد بسترهای مناسب برای عوامل انسانی شاغل در تمام

رشوه

رشوه مال بذل شده به قاضی جهت حکم به نفع صاحب مال است. به رشوه دهنده «راشی»، به رشوه گیرنده «مرتشی» و به واسطه در این امر و کسی که رشوه را کم و زیاد می‌کند «رائش» گویند (۴۰). به طور کلی، رشوه یا برای حکم و قضاوت است یا برای غیر آن؛ بنابراین، رشوه بر دو قسم است: ۱. رشوه در مقام حکم و قضاوت؛ ۲. رشوه در غیر حکم و قضاوت؛ یعنی رشوه در ادارات و مراکز دیگر.

امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله لعنت کرده‌است... کسی را که مردم به دانایی و فقاہتش نیاز دارند و او از آنان مطالبه رشوه کند» (۴۱). همچنین ایشان می‌فرماید: «رشوه خواری در مقام قضاوت، کفر به خداوند است» (۱۶).

شایعه سازی و شایعه پراکنی

شایعه، خبر یا اطلاعاتی غیر موثق مبتنی بر مشهورات یا قول اجماع است یعنی اعتبار خود را از تواتر و شیوع خود می‌گیرد یعنی از هرکس بی‌رسیم که علت صحت این خبر چیست، پاسخ می‌دهد: «چون همه می‌گویند پس صحت دارد». شنونده نیز برای پذیرش آن مطلب کمتر به دنبال دلیل و مدرک واقعی است، بلکه به شیوع و تواتر آن بسنده می‌کند.

شایعه ترویج بدبینی و آزار و اذیت نسبت به اشخاص یا گروه‌های محبوب یا مقتدر در جامعه است. برای مثال شایعاتی که علیه پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در صدر اسلام منتشر می‌شد و نسبت شاعر بودن به آن حضرت می‌دادند (یس / ۶۹).

افراط و تفریط

افراط به معنی تندروی و تفریط به معنی کندروی می‌باشد. «فرط» به معنی خارج شدن از حد معین است. وقتی که این خارج شدن پیشی گرفتن باشد آن را افراط و وقتی در مسیر کوتاهی باشد تفریط خوانده می‌شود.

برای تبیین بهتر این صفت اخلاقی باید آن را در غالب مثال پیاده سازی کرد. واضح است که بخشش خصوصاً در راه خداوند متعال و به صورت کلی خیرات عملی بسیار پسندیده و به جاست و هر چند اعطاء کل اموال در راه خداوند ناپسند نیست، اما مراعات سایر جوانب مسئله لازم است. لذا فرمانی که اسلام بشدت بر آن تأکید می‌ورزد، اعتدال در انفاق است. خدای متعال خطاب به پیامبرش می‌فرماید: «هرگز دست را بر گردنت زنجیر مکن و ترک انفاق منما، و نیز بیش از حد هم دست خود باز ننما، تا مورد سرزنش قرار گیری و از کار باز مانی» (الاسرا / ۲۹).

طمع

طمع در لغت تمایل نفس به چیزی از روی آرزوی شدید و آزمندی است (۱۷). و در اصطلاح قرآنی توقع داشتن و حریص بودن در اموال و زندگی مردم است (۲۵).

در آیات قرآن نیز به این مسئله پرداخته شده‌است آنجا خداوند متعال می‌فرماید «بنا بر این) هرگز چشم خود را به نعمتهای (مادی) که

فصلنامه علمی-پژوهشی سبک زندگی با محوریت سلامت

management to promote social and cultural security in Tehran", *Strategy Quarterly*, No. 59, pp. 49-76, Tehran, University Jihad Scientific Information Center.

9. Roustaa, Ahmad, 2006, *Professional Ethics: Characteristics of Professions*, Place of Publication: Tehran, Publisher: Advertising.

10. Flick, Oveh, 2009, *An Introduction to Qualitative Research*, translated by Hadi Jalili, Place of publication: Tehran, Publisher: Ney.

11. Polit, D.F. and Beck, C.T. (2008) *Nursing Research, Generating and Assessing Evidence for Nursing Practice*. 8th Edition, Wolters Kluwer Health / Lippincott Williams & Wilkins, Philadelphia.

12. Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.

13. Tarihi, Fakhreddin bin Mohammad, 1996, *Bahrain Complex*, Place of publication: Tehran Publisher: Mortazavi.

14. Tusi, Muhammad ibn al-Hassan, 1390, *Insight into what deviates from the news*, place of publication: Tehran, publisher: Dar al-Kitab al-Islamiyya.

15. Azhari, Muhammad ibn Ahmad, 1421, *Tahdhib al-Lingha*, place of publication: Beirut, publisher: Dar Al-Ahya Al-Tarath Al-Arabi.

16. Klini, Muhammad ibn Ya`qub, 1407, *Al-Kafi*, place of publication: Tehran, publisher: Dar al-Kitab al-Islamiya.

17. Ragheb Isfahani, Hussein Ibn Muhammad, 1412, *Vocabulary of the words of the Qur'an*, place of publication: Beirut - Damascus, publisher, Dar al-Qalam - Dar al-Shamiya.

18. Barqi, Ahmad ibn Muhammad ibn Khalid, 1371 AH, *Al-Mahasin*, place of publication: Qom Publisher: Dar al-Kitab al-Islamiya.

حرفه‌هاست تا آن‌ها با حس مسئولیت و تعهد کامل به مسائل جامعه و حرفه خود بپردازند و اصول اخلاقی حاکم بر شغل و حرفه خود را رعایت کنند. این پژوهش بر آن بوده است تا به مفهوم اخلاق حرفه‌ای و اهمیت و ابعاد گوناگون آن و نیاز جوامع امروز به اخلاق بپردازد. همچنین به ویژگی‌های افراد دارای اخلاق حرفه‌ای مانند احساس مسئولیت، برتری‌جویی و رقابت‌طلبی، صادق بودن، احترام و تکریم دیگران، رعایت ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی، عدالت و انصاف، همدردی با دیگران، وفاداری و... اشاره می‌شود.

اخلاق از ارکان مهم خط مشی گذاری و از امور اساسی مورد توجه یک خط مشی گذار است. مدیران اگر به اخلاق مزین نباشند خط مشی صحیح را تبیین نخواهند نمود و چنانچه این خط مشی به درستی تبیین نگردد، اخلاق اجرا نخواهد شد، بهتراست بگوئیم اخلاق، مادر خط مشی گذاری است و بدون آن، خط مشی، درست و بر مبنای اصول شکل نخواهد گرفت.

References

1. Jafari Rad, Saeedeh, 2015, *Ethical Intelligence of Managers in Islamic Management*, Place of Publication: Tehran, Publisher: Mojak.

2. Mir Sepasi, Nasser, 2014, *Strategic Management of Human Resources and Labor Relations*, Place of Publication: Tehran, Publisher: Mir.

3. Mir Kamali, Seyed Mohammad, 2001, *Human Relations in School*, Place of Publication: Tehran, Publisher: Citron Publications.

4. Naraghi, Mullah Ahmad, 1998, *Ascension of Happiness*, place of publication: Qom Publisher: Hijrat.

5. Rashidpour, Ali, 2014, *Globalization, Culture and Ethics*, Place of publication: Tehran, Publisher: Center for Globalization.

6. Abbaspour, Abbas, 2013, *Advanced Human Resource Management (Approaches, Processes and Functions)*, Place of Publication: Tehran, Publisher: Samat.

7. Shah Ali, Mehrzad, 2015, *Professional Ethics of Management*, Place of Publication: Tehran, Publisher: Islamic Azad University Printing and Publishing Organization.

8. Salehi, Seyed Reza, 1390, "Theoretical and strategic foundations of

32. Shabar, Abdullah, Al-Akhlaq, 1429, Publisher: Al-Husseiniyya Al-Husseini Al-Mataba Library, Place of publication: Iraq-Karbala-.
33. Makarem Shirazi, Nasser, 1374, Tafsir Nomoneh, Place of publication: Tehran, Publisher: Dar al-Kitab al-Islamiya.
34. Hosseini Zubeidi, Mohammad Morteza, 1414, The Bride's Crown from the Jewel of the Dictionary, Place of Print: Beirut, Publisher: Dar al-Fikr.
35. Shahid Thani, Zayn al-Din bin Ali, 1409, Minya al-Murid, place of publication: Qom Publisher: Maktab al-Ilam al-Islami.
36. Dekhoda, Ali Akbar, 1998, Dekhoda Dictionary, Publisher: University of Tehran, Place of Publication: Tehran.
37. Hashemi Rafsanjani, Akbar, 1387, Farhang-e Quran, place of publication: Qom, publisher: Bustan Ketab.
38. Mustafawi, Hassan, 1989, Research in the words of the Holy Quran, place of publication: Tehran, publisher: Ministry of Culture and Islamic Guidance.
39. Fayumi, Ahmad Ibn Muhammad, 1414, Place of publication: Qom, Publisher: Institute of Hijra.
40. Nilipour, Mehdi, 1390, Behesht Akhlaq, place of publication: Isfahan, Publisher: Morgh Soleiman.
41. Tusi, Muhammad ibn al-Hassan, 1407, Tahdhib al-Ahkam, Place of publication: Tehran, Publisher: Dar al-Kitab al-Islamiya.
19. Ibn Babawiyah, Muhammad ibn Ali, 1403, Ma'ani al-Akhbar, place of publication: Qom, publisher: Islamic Publications Office affiliated with the Society of Teachers of the Seminary of Qom.
20. Moein, Mohammad, 1984, Moein Persian Culture, Place of publication: Tehran, Publisher: Amiber Kabir.
21. Tamimi Amadi, Abdul Wahed bin Muhammad, 1410, Gharr al-Hakam wa Darr al-Kalam, place of publication: Qom, publisher: Dar al-Kitab al-Islami.
22. Ameli, Muhammad ibn Hassan, 1409, Shiite means, place of publication: Qom, publisher: Al-Bayt Foundation, peace be upon them.
23. Askari Hassan bin Abdullah, 1400, Al-Farooq in the language. Place of publication: Beirut Publisher: Dar Al-Afaq Al-Jadidah.
24. Sadough, 1997, Al-Amali, Place of publication: Tehran Publisher: Katabchi.
25. Tabatabai, Mohammad Hossein, 1394, Al-Mizan Fi Tafsir Al-Quran, place of publication: Tehran Publisher: Dar al-Kitab al-Islamiya.
26. Tusi, 1414, Al-Amali, place of publication: Qom, publisher: Dar al-Thaqafa.
27. Ibn Shuba Harani, Hassan Ibn Ali, 1363, Tahf al-Aqool, place of publication: Qom, publisher: Jamiat Modaresin.
28. Naraghi, Mullah Mohammad Mehdi, 1209, Jame 'al-Saadat, place of publication: Beirut Publisher: Alami.
29. Feyz Kashani, 1415, Tafsir al-Safi, place of publication: Tehran, publisher: Maktab al-Sadr.
30. Mojtaba, Seyed Jalaluddin, 1998, Islamic Ethics, Place of publication: Tehran, Publisher: Hekmat.
31. Ibn Manzoor, Muhammad ibn Makram, 1414, Arabic language, place of publication: Beirut, publisher: Dar al-Fikr for printing, publishing and distribution.